



WILLEM HOVY

Pionier van de civil society

W. Hovy (1840–1915) was een van de initiatiefnemers voor de oprichting van de VU en van 1879 tot 1896 voorzitter van het college van directeuren van de Vereniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag.

Rolf van der Woude

Zonder Willem Hovy's pionieren in de civil society zou deze bijdrage niet geschreven en deze bundel niet verschenen zijn, want zonder hem zou de Vrije Universiteit niet hebben bestaan. De schatrijke bierbrouwer Hovy zette zich voor veel meer zaken in dan alleen de Vrije Universiteit. Hij kan zonder aarzeling de vleesgeworden maatschappelijke betrokkenheid genoemd worden. Reden genoeg om van deze inspirerende en intrigerende persoonlijkheid in enkele grove lijnen een portret te schetsen.

Hovy te karakteriseren als pionier van de civil society lijkt een anachronisme. Als civil society omschreven wordt als betrokken burgerschap geeft het echter precies aan waar Hovy voor stond. Het kan synoniem gesteld worden met maatschappelijk betrokken handelen, want ongeveer de betrokkenheid kenmerkte Hovy.

AFKOMST & JEUGD — Hovy stamde uit een geslacht van Franse wijnhandelaren, die in Amsterdam een succesvolle handelsfirma opzette. De Hovy's behoorden al snel tot het hoofdstedelijke patriciaat. Aan het eind van de achttiende eeuw keerde evenwel het fortuin en in 1827 werd Hovy's vader gedwongen de firma te liquideren. Het gezin verliet Amsterdam en vestigde zich in Beverwijk, waar Hendrik Hovy genoeg moest nemen met een baan als griffier bij het kantongerecht.

Hovy's moeder, Elisabeth van Vollenhoven, was een nazaat van handelaren en kooplieden die in Rotterdam en Amsterdam fortuin maakten. Zij was verwant aan de steenrijke en aanzienlijke familie Messchert

van Vollenhoven, van wie enkele leden een belangrijke rol speelden in het Amsterdamse Réveil. Het Réveil was een protestantse opwekkingsbeweging, die innerlijke vroomheid verbond met filantropie. Over Hovy's jeugd is weinig bekend. Door hun maatschappelijke val leidde het gezin vermoedelijk een eenvoudig burgerbestaan. De kerkelijke 'ligging' van het gezin was waarschijnlijk orthodox hervormd, met invloed vanuit het Réveil.

Voor Willem was belangrijk dat het gezin naar Zeist verhuisde. Daar kwam hij in aanraking met de gemeenschap van de hernhutters. Deze van oorsprong Duitse religieuze groepering wordt meestal tot het piëtisme gerekend, maar kenmerkt zich door een heel eigen sfeer. Nadruk ligt op Christus' voltooid verlossingswerk, dat blijmoedig wordt gevierd. Hoewel Hovy zijn hele leven een overtuigd calvinist was, voelde hij zich bij deze optimistische geloofsbeleving thuis. Bij de huiselijke godsdienstoefening, die ook in zijn volwassen leven tot het dagelijks levenspatroon hoorde, ontbraken liederen van de hernhutters niet. Ook bleef hij zijn leven lang van tijd tot tijd hun diensten bezoeken. Zeker in moeilijke tijden gaf hun positieve spiritualiteit hem nieuwe moed. Bovendien ontmoette hij bij hen zijn vrouw Paulina Tutein Nolthenius. Zij trouwden in 1866.

BROUWER — Een familiefonds stond borg voor de opleiding van Willem en zijn broers en zusters. Dat Willem koos voor het brouwersvak had als achtergrond dat zijn oom Willem Cornelis van Vollenhoven (1808–1874), beherend venoot van de bierbrouwerij en azijnmakerij De Gekroonde Valk, ongetrouwd en kinderloos was zodat er naar een opvolger gezocht diende te worden. Blijkbaar achtte de familie Willem geschikt voor deze functie. Hij bezocht daarom de Technische School te Utrecht, een particulier instituut dat enkele jaren eerder geopend was en dat jongens 'uit de betere standen' opleidde tot manager. Daarna trok hij naar Duitsland om het bierbrouwen in de praktijk te leren. In 1858 meldde de achttienjarige Hovy zich bij oom Willem Cornelis aan de Hoogte Kadijk in Amsterdam, waar de brouwerij stond.

De beslissing om hem het brouwersvak te laten leren bleek een juiste. Hij bewees zich als manager. Nauwelijks dertig jaar oud stond Hovy alleen aan het hoofd van de brouwerij. De uitdaging was echter groot. In de jaren zeventig van de negentiende eeuw deden nieuwe techno-

logieën hun intrede en veranderde het bierbrouwen van een weinig kapitaalintensief ambacht naar een technologisch hoogwaardige industrie.

Het was Hovy's taak deze omslag in goede banen te leiden. Anders dan zijn grote concurrent Gerard Heineken, die uitging van het principe van *creative destruction*, stelde Hovy zich meer op als een *early adopter*. Nieuwe technieken die zich hadden bewezen, paste hij toe, maar waardevolle tradities behield hij. Zo bleef hij het succesvolle Van Vollenhoven's Stout brouwen. Om het moderne pilsener bier te kunnen brouwen liet hij naast de oude brouwerij een compleet nieuwe bouwen. In 1875 kwam de tweede brouwerij gereed. Het wierp zijn vruchten af. In het laatste kwart van de negentiende eeuw was De Gekroonde Valk de grootste brouwerij van Nederland, die vooral sterk was op de exportmarkt. Ook persoonlijk ging het Hovy voor de wind. In enkele jaren tijd was hij een gefortuneerd man geworden.

PERSOONLIJKHEID — Hovy was een man die weinig opviel. Hij was vrij klein van stuk, had weinig geprononceerde gelaatstrekken en sprak met zachte stem. In gezelschap trad hij weinig op de voorgrond en maakte dan wel eens een afstandelijke en neerbuigende indruk. Sommigen hielden dat voor arrogantie, maar het was meer gemaskeerde verlegenheid. Hij had een opgeruimd karakter en was doorgaans emotioneel stabiel. Hij had echter ook perioden van neerslachtigheid.

Zijn introversie en bescheidenheid beletten hem niet in het openbaar op te treden en daar zijn mening frank en vrij te verkondigen. Zijn calvinistische opvattingen botsten nogal eens met die van de veelal vrijzinnige en liberale hoofdstedelijke elite. Men accepteerde dat van hem, omdat men wist dat hij niet alleen een man was van vrome woorden, maar er ook naar handelde. Hij is wel eens 'een man zonder vijanden' genoemd.

Hoewel hij een bekend en publiek persoon was, voelde hij zich in de beslotenheid van zijn gezin waarschijnlijk het meeste thuis. Leed zou hem niet bespaard blijven. Acht van zijn zeventien kinderen moest hij ten grave dragen. Het raakte de familieman Hovy diep. In 1905 overleed Paulina; Hovy hertrouwde met zijn nicht Machteld Esser. Wat hem ook erg speet was dat geen van zijn zonen hem in het bedrijf opvolgde. Het ontbrak hun aan voldoende capaciteiten of belangstelling. Nadat

hij zich in 1912 uit de brouwerij had teruggetrokken nam de familie Schwartz de leiding over. Zijn neef Johannes Schwartz (1854–1922) had Hovy al vanaf 1883 als mededirecteur bijgestaan.

CALVINIST — In geestelijk opzicht was de kennismaking met Abraham Kuiper in 1867 voor Hovy van beslissende betekenis. De ruim twee jaar oudere Kuiper was toen predikant te Utrecht en had net naam gemaakt als kampioen van de orthodoxie. Hovy raakte onmiddellijk in de ban van deze geniale, maar gecompliceerde persoonlijkheid en gedreven leider. In diens streven het modernisme en de vrijzinnigheid in de Hervormde Kerk te verslaan en de kerk weer terug te brengen in het calvinistische spoor, herkende Hovy zijn oprechte verlangen naar reformatie van de kerk. Zij werden gedreven door twee idealen. Ten eerste de kleurloze volkskerk die de Hervormde Kerk inmiddels was geworden te veranderen in een geïnspireerde gemeenschap van actieve belijdende leden. Vervolgens dit collectief inzetten als springplank voor herkerstening van de samenleving.

Hovy voegde de daad bij het woord. Hij verliet de Waals Hervormde gemeente, sloot zich met zijn gezin aan bij de Hervormde Kerk en stelde zich aan het hoofd van de oppositie tegen modernisme en vrijzinnigheid. Het eerste succes kwam in 1870. Mede door Hovy's inzet werd Kuiper in Amsterdam beroepen.

De pogingen om de Hervormde Kerk terug te brengen naar de calvinistische wortels slaagden maar half en liepen uit op een kerkscheuring. Hovy steunde Kuiper voluit in dit conflict, de Doleantie van 1886. Hij sloot zich vol overtuiging aan bij de Gereformeerde Kerken die eruit voortkwamen en diende die als ouderling.

PATROON — In een tijd waarin een koud economisch liberalisme de overhand had, vond Hovy dat hij verantwoordelijk was voor zijn personeel. Hij liet zich daarom ook graag patroon noemen. Zijn arbeiders kregen een fatsoenlijk loon, hadden 's zondags vrij en er was een ziekte- en ongevallenkas. Het bedrijf kende een pensioenfonds dat deels door de brouwerij, deels door het personeel werd gevuld. Ook liet hij een complex huizen bouwen, zodat hij zijn personeelsleden goed en goedkoop onderdak kon aanbieden.

Ook het geestelijk welzijn van zijn personeel ging hem aan, vond Hovy. Elke morgen was er een bidstond in de 'leeszaal' van de brouwerij, verzorgd door een eigen godsdienstleraar die ook optrad als maatschappelijk werker *avant la lettre*. Op christelijke feestdagen was het personeel vrij en kreeg het — heel ongewoon in die tijd — doorbetaald. Want op een lege maag kan men niet feestvieren, meende Hovy.

Het initiatief van zijn werknemers Klaas Kater en Bart Poesiat om in 1876 de christelijke arbeidersvereniging Patrimonium op te richten, als tegenwicht tegen de liberale en socialistische vakbonden, steunde hij voluit. Kater mocht zich op kosten van de brouwerij geheel aan Patrimonium wijden. Onder diens dynamisch leiderschap groeide de vereniging uit tot de grootste arbeidersvereniging van Nederland. In de twintigste eeuw zou het verbond onder de hoede van de sociaal bewegende predikant A.S. Talma uitgroeien tot de vakcentrale CNV.

FILANTROOP — Maatschappelijke betrokkenheid kreeg Hovy via moederskant met de paplepel ingegoten. Zijn oom Jan Messchert van Vollenhoven (1812–1881), advocaat, antirevolutionair politicus, burgemeester van Amsterdam en voorman van het Réveil, was hem tot een voorbeeld. Al jong reeg Hovy de ene vrijwilligersfunctie aan de andere. Als echte Réveilman had hij bijzondere belangstelling voor de zending en voor het bijzonder onderwijs. Een korte, beslist niet volledige opsomming zegt meer dan een heel betoog over zijn maatschappelijke betrokkenheid: hij was voorzitter van het college van directeurs van de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag (Vrije Universiteit) te Amsterdam, voorzitter van de patroonsvereniging 'Boaz', lid van het bestuur van de Vereeniging tot werkverschaffing aan hulpbehoevende blinden te Amsterdam, lid van het bestuur van de Unie 'Een school met den Bijbel', lid van het bestuur van de Gereformeerde Kweekschool te Amsterdam, lid van het bestuur van het Juliana Ziekenhuis, lid van de Zuiderzeecommissie, lid van de Raad van Commissarissen van de woningbouwstichting Patrimonium Amsterdam, lid van de Raad van Toezicht op de Rijkspostspaarbank en de Rijksverzekeringsbank.

Hij had ook politieke ambities. Vele jaren was hij gemeenteraadslid van Amsterdam, lid van de Provinciale Staten en van de Eerste Kamer.

VRIJE UNIVERSITEIT — Man van de wetenschap was Hovy niet, maar met zijn praktische intelligentie begreep hij goed hoe belangrijk onderwijs was als determinant voor een succesvol bestaan en ook voor een voorspoedige ontwikkeling van de natie. Daarin dacht hij niet puur technocratisch. Kennisverwerving en -overdracht gingen in zijn visie samen met groei van de persoonlijkheid en inzet voor de samenleving. Hovy had daarbij vooral het orthodox-protestantse volksdeel op het oog, dat een goed geschoold kader miste. Het idee van een Vrije Universiteit was al wel eens geopperd, vooral in verband met de mogelijkheid een seminarie te openen voor de opleiding van orthodox-protestantse predikanten. Het was echter Hovy die in 1877 heel concreet de oprichting van een Vrije Universiteit aan de orde stelde en daar zijn daadwerkelijke, morele en financiële steun aan verbond. Van het startkapitaal leverde hij een kwart — vijftigduizend gulden. Ook zegde hij toe jaarlijks voor elke leerstoel tweehonderdvijftig gulden te doneren. Vooral door Hovy's steun kon de Vrije Universiteit in 1880 van start gaan.

Hovy's betrokkenheid ging verder. Hij werd benoemd als president-directeur en werd daarmee verantwoordelijk voor de instandhouding van de VU. Met zijn persoonlijke en financiële inzet voor de VU liet Hovy zien dat een universiteit voor hem geen in zichzelf gekeerd leer- en onderzoeksinstituut was, maar een gemeenschap die midden in de samenleving hoort te staan. Teleurstelling bleef hem ook in die functie niet bespaard. In 1895 groeide een al langer sluimerend verschil van mening over de richting van de Vrije Universiteit uit tot een openlijk conflict. Kuyper en de hoogleraar A.F. de Savornin Lohman stonden daarbij tegenover elkaar. Kuyper wist gedaan te krijgen dat Lohman ontslagen werd. Kuyper, die wel wist dat Hovy op de hand was van Lohman, had hem nergens over ingelicht. Hovy kon daarop niet anders dan zijn geweten volgen en het directeurschap eraan te geven. Het tekent zijn loyaliteit aan de zaak van de VU dat hij de universiteit moreel en financieel bleef steunen.

ERFENIS — Willem Hovy stond aan de basis van twee organisaties die meer dan honderd jaar later nog altijd springlevend zijn: de vakcentrale CNV en de Vrije Universiteit. Tegelijkertijd mag het opmerkelijk heten dat deze vrij onopvallende man zo veel tot stand heeft gebracht. Wat

was zijn geheim? En wat kan ons nu nog inspireren? Een paar zaken vallen te noemen. Hovy's maatschappelijke betrokkenheid was geen hobby of pose en al helemaal geen poging om zijn cv op te blazen of zijn facebookpagina op te leuken. Zijn sociale instelling was authentiek, een manier van in het leven staan. Hij had uitgesproken calvinistische geloofsopvattingen en een conservatieve kijk op de samenleving. Desondanks respecteerde en tolereerde hij anderen en probeerde hij altijd in gesprek met hen te blijven. Als ondernemer zag hij zijn arbeiders niet als nummers, maar als personen voor wie hij verantwoordelijkheid droeg. De universiteit zag hij niet als een onderwijsfabriek, maar als maatschappelijk relevante instelling waarin onderzoek, onderricht en karakter- en geloofsvorming hand in hand gingen.